

EDUCATIO

PEDAGÓGIA SZOCIOLÓGIA HISTÓRIA ÖKONÓMIA PSZICHOLÓGIA POLITOLÓGIA

CSALÁD

A HÁZASSÁG ÉS CSALÁD VÁLTOZÁSAI AZ EZREDFORDULÓ MAGYARORSZÁGÁN	339	<i>Somlai Péter & Tóth Olga</i>
A CSALÁD FEJLŐDÉSE EURÓPÁBAN	349	<i>Vaskovics László</i>
„EGY NAPOM TÍZ ÉV MÚLVA”	365	<i>H. Sas Judit</i>
TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ ÉS CSALÁDI SZOLIDARITÁS	384	<i>Utasi Ágnes</i>
TÁRSADALMI ÉRTÉKMINTÁK, POLITIKAI ORIENTÁCIÓK	404	<i>Örkény Antal & Szabó Ildikó</i>
SZOCIALIZÁCIÓS MINTÁK ÁTÖRÖKÍTÉSE CIGÁNY-ZENÉSZ CSALÁDOKBAN	431	<i>Békési Ágnes</i>

TÁRSADALMI ÉRTÉKMINTÁK, POLITIKAI ORIENTÁCIÓK

A KÖZÉPISKOLÁSOK PÁRTVÁLASZTÁSAIT BEFOLYÁSOLÓ KULTURÁLIS REPREZENTÁCIÓK

A POLITIKAI SZOCIOLÓGIA EGYIK LEGÉRDEKESEBB kutatási területe a politikai magatartások mögött meghúzódó „nem tudják, de teszik” mechanizmusainak vizsgálata: annak feltárása, hogy az explicit pártpolitikai elkötelezettségek mennyire tekinthetők racionális és mennyire érzelmi alapú választások eredményeinek? Itt következő elemzésünkben egy 2000-ben, utolsó éves középiskolások (gimnazisták és szakközépiskolások) 3253 fős, országos reprezentatív mintáján végzett kérdőíves vizsgálat eredményei alapján arra keressük a választ, hogy a pártpreferenciákban kifejeződő politikai értékválasztások mennyire járnak együtt tudatos politikai ideológiai önmeghatározásokkal, illetve, hogy ezek mögött a politikai értékválasztások mögött kimutathatóak-e markáns és konzisztens hitbeli, meggyőződésbeli, értékrendbeli szerveződések, jellegzetes kulturális reprezentációk, azaz társadalmi értékminták.¹

A pártok iránti szimpátiák mögött joggal kereshetnénk pragmatikus szempontokat is, hiszen a különböző programok és társadalompolitikák egyes társadalmi csoportokat jobban, míg másokat kevésbé favorizálnak. Nem tagadva a tudatos pártválasztásokban és a racionalizációjukban kifejeződő kognitív elemek és érdekszempontok jelentőségét, a következőkben mégis olyan tényezőket keresünk a politikai orientációk mögött, amelyek kívül esnek a racionális politikai választások világán. Ilyenek a szocializáció során elsajátított kulturális reprezentációk, valamint a családi szocializációban gyökerező, nemzedékről nemzedékre továbbadott érzelmi és értékminták. Az élet értelmét és prioritásait kijelölő, a generációs átörökítés révén sajátos kontinuitásként továbbélő értékvilágban keressük azokat a kapcsolódási pontokat, amelyek keresztül a különböző politikai üzenetek mobilizálni képesek az egyént a politikai választások meghozatalához.² A széles értelemben vett társadalmi értékvilág ké-

1 Vizsgálatunkat a Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézete végezte 2000. októberében és novemberében, a Mobilitás Ifjúsági Szolgálat támogatásával. A vizsgálatra egy nemzetközi összehasonlító kutatás keretében került sor, amelyben Magyarországon kívül még Románia vett részt.

2 A nemzetközi szakirodalom szerint a politikai identitások kialakításában a legnagyobb szerepet a család játssza, többek között éppen a politikai orientációk társadalmi beágyazódását biztosító értékrendek közvetítésével. 1989-ben például a francia fiatalok 64 százaléka osztotta ugyanazokat a politikai preferenciákat, mint szülei. Ennél erősebb volt az egybeesés a szülők és fiatalok politikai orientációiban azokban az esetekben, amikor a fiatalok határozottan el tudták magukat helyezni egy tízfokú skála baloldaliságot vagy jobboldaliságot jelentő fokozatain. Annick Percheron: *La socialisation politique*. Armand Colin, Paris, 1993.

pezi az érzelmi alapját azoknak a pártpolitikai elkötelezettségeknek, amelyek mögött esetleg hiába keressük a politikai orientációk ideológiai beágyazódására utaló és tudatos politikai állásfoglalásokhoz szükséges ismereteket.

Vizsgálatunk alanyai különösen alkalmasak arra, hogy a különböző kulturális hatások eredőjében élő és a saját kulturális arculatát alapvetően most formáló csoport tagjait lássuk bennük, és hogy politikai orientációik mögött ne csak strukturális tényezőket, hanem érzelmi tartalmakat, értékeket, kulturális mintákat is keressünk.

- Az utolsó éves középiskolások életkori és társadalmi szempontból is viszonylag homogén réteget alkotnak. Összességükben a társadalmi középrétegekhez tartoznak.³
- A társadalmi struktúrába való betagozódásuk folyamata nyitott: kétharmaduk az érettségi után tovább szándékozik tanulni, további egynegyedük pedig a munka mellett szeretné folytatni tanulmányait.
- Társadalmi és állampolgári szempontból egyaránt átmenetinek mondható státust foglalnak el: a középiskola utolsó évfolyamát végzik, a felnőtté válás küszöbén és életük első választása előtt állnak.
- Életkoruknál és társadalmi státusuk átmenetiségénél fogva különösen fogékonyak a különböző kulturális és ideológiai hatások iránt. A szocializáció szempontjából kitüntetett életszakaszban: a tapasztalatszerzés, az önálló világképek kialakulásának és tagolttá válásának, a politikai tudatosodásnak az időszakában vannak.

A szociológiai és szocializációs szempontok mellett a sajátos magyarországi politikai rendszerhatások is amellet szoltak, hogy a diákok pártpreferenciáihoz a mögöttük meghúzódó értékvilág felől is közelítsünk.⁴ Az 1998-ban hatalomra került jobboldali koalíció a rendszerváltás óta eltelt időszak legintenzívebb érték kultivációs kommunikációjával próbálta hívei identitását formálni, illetve támogatói táborát kiszélesíteni. Egyik, kitüntetett célcsoportját éppen a fiatalok alkották. Baloldali-liberális elődeinek pragmatikus politizálásához képest egyértelműen arra törekedett, hogy markáns (például a családdal, a nemzettel, a vallásossággal stb. kapcsolatos) értékrendek képviselőjeként fogadtassa el magát. A jobboldali koalíció a társadalmi élet megannyi szegmensét politizálta át, többek között a családdal, a nemzettel, a vallásossággal kapcsolatos értékvilágot. A másik ok pedig az volt, hogy 2002-re már egyértelműen kiderült: a magyarországi pártorientációk egyik legfontosabb sajátossága az, hogy a társadalmi-demográfiai jellemzők és a pártválasztás között csak gyenge kap-

3 A diákok szüleinek iskolai végzettsége messze meghaladta az országos iskolázottsági megoszlásokat. Az apák 28 százaléka végzett főiskolát vagy egyetemet, míg az anyáknak még ennél is nagyobb része (31 százalék). Az apák többsége szakmunkásképzőt (35 százalék) vagy szakközépiskolát (24 százalék) végzett (gimnáziumban csak 6 százalékuk érettségizett), az anyák közül viszont a szakmunkásképző (19 százalék) és a szakközépiskola (21 százalék) mellett viszonylag sokan végeztek gimnáziumot is (16 százalék). Örkény Antal – Szabó Ildikó: A siker záloga. Magyarországi és romániai középiskolások életstratégiájának értékei. *Educatio* 2001. 3. 472–492. oldal

4 Itt nincs lehetőségünk arra, hogy a globális rendszerhatásokat a politikai kultúra történeti örökségeként is értelmezzük, de utalunk rá, hogy egy 1997-es németországi vizsgálat ugyancsak arra jutott, hogy a 16–29 évesek politikához való viszonyát alapvetően az határozza meg, hogy valaki a keleti vagy a nyugati országrészben lakik-e. Wolfgang Gaiser – Martina Gille – Winfried Krüger Johann de Rijke: Désintéret pour la politique en Allemagne de l'Est et de l'Ouest ? Prises de position des jeunes et des jeunes adultes allemands. *Agora*, 2001. 1. pp. 97–114.

csolat van.⁵ Igaz ez a diákokra is: az ő pártválasztásaik mögött sem felfedezhetünk felmarkáns státushatásokat.⁶

Tanulmányunkban két, egymással összefüggő kérdésre összpontosítjuk figyelmünket. Egyrészt arra keressük a választ, hogy a diákok pártválasztásai mennyire tekinthetők tudatos politikai értékválasztásoknak is, azaz, hogy a bal- vagy a jobboldali pártok választása összekapcsolódik-e a politikai bal- vagy jobboldaliság vállalásával. Másrészt azt vizsgáljuk, hogy a pártválasztásban kifejeződő politikai profilok mennyire ágyazódnak bele a magánélettel, a hitvilággal, a közösségi, társadalmi és politikai élettel kapcsolatos, konzisztens értékrendekbe. Végül soron arra törekszünk, hogy együttesen értelmezzük a pártprofilok választásának a politikai tudatossággal, a különböző értékdimenziókkal és a társadalmi-demográfiai tényezőkkel való összefüggéseit.

A politikai tudatosság

Elemzésünk kiindulópontjául az utolsó éves középiskolások politikai pártszimpátiáit tekintettük. Megkérdeztük tőlük, hogy ha most (2000 őszén) lennének az országgyűlési választások, elmennének-e szavazni, és ha igen, melyik pártra szavaznának.

Két évvel az adatfelvétel után, a 2002-es választási részvétel ismeretében úgy is összegezhettük az eredményeinket, hogy a választási magatartásra vonatkozó, kor-specifikus adataink előre jelezték a teljes felnőtt népesség valós viselkedését (a diákok 72 százaléka jelezte részvételi szándékát).

Mivel az elmúlt négy év politikai változásai és a 2002-es országgyűlési választások eredményei is a pártok tömbösödését mutatják, joggal állíthatjuk, hogy a pártszimpátiák mögött két nagy politikai-ideológiai profil érhető tetten. Az egyik egy konzervatív-jobboldali pártokból álló együttes, amely 1998 és 2002 között kormányzati pozícióban volt vagy kívülről, ellenzékben támogatva a koalíciót. A másik a ciklus szocialista és liberális ellenzéki tömörülése volt. Mint ahogy majd bizonyítani is szeretnénk, azt feltételezzük, hogy e két tömörülés nem csupán politikai játszmák ad hoc képződményeinek, hanem strukturális okokra visszavezethető értékválasztások kikristályosodásainak, ideológiai profiloknak is tekinthető.

Anélkül, hogy ezekbe a kérdésekbe most belemennénk, nézzük meg, mintánk hogyan oszlik meg e két pártprofil választása mentén. Az utolsó éves középiskolások 80

5 „Az első szabad választás nyomán kialakult pártstruktúrában még a régebbi pártok voltak túlsúlyban: a választópolgárok csaknem fele társadalmi-demográfiai hátterének megfelelő pártra szavazott. (...) Négy évvel később, 1994-ben csaknem az összes társadalmi jellemző veszített a pártválasztást befolyásoló szerepéből (...). Ez a trend folytatódott egészen mostanáig: ma már elenyésző annak a valószínűsége, hogy valakiről társadalmi helyzete alapján el lehessen találni, melyik pártra szavaz.” Mindent elsöprő bal-jobb. A Medián utóbbi 12 évben végzett felmérésein alapuló elemzés. *HVG* 2002. március 29. 61–63. oldal.

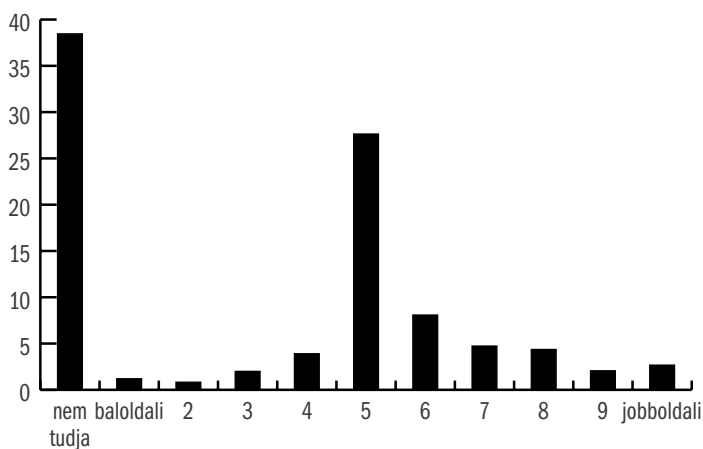
6 A diákok 44 százaléka által választott Fidesz választói bázisa igen vegyes, és minden státuscsoport egyaránt képviselteti magát közöttük. Az MSZP és az SZDSZ választói körében (összesen 31 százalék) valamivel jelentősebb a magasabb státusú családokból kikerülő diákok aránya. A szocialisták esetében ez párosul a felfelé tartó személyes mobilitás érzetével is. A kisgazdák híveire az alacsony státus a jellemző, de a diákok szüleikhez képest felfelé ívelő mobilitást anticipálnak, míg az MDF választói esetében egy magasabb státus kapcsolódik a lefelé tartó mobilitás érzetével. A 10 százalék által választott MIÉP hívei a leginkább vegyes összetételűek, közöttük több a magasabb státusú. Akik erre a pártra szavaznának, saját jövőjüket tekintve is felfelé ívelő pályát érzékelnek.

százalékaról mondható el, hogy egyértelmű pártszimpátiával rendelkezik. A többiek vagy nem mennének el szavazni, vagy elmennének ugyan, de nem tudják, melyik pártra szavaznának. Adatfelvételünk pillanatában az eredmények erős jobboldali-konzervatív túlsúlyt mutatnak a diákok körében. A választásokon részt venni szándékozó és konkrét pártpreferenciával rendelkezők 67 százaléka deklarálta jobboldali pártkötődését,⁷ míg a baloldali-liberális pártok tábora egyharmad volt.⁸ A pártszimpátiák erős nemzedéki meghatározottságát jól mutatja, hogy a gimnazisták és a szakközépiskolások körében gyakorlatilag nem volt különbség a jobboldali, illetve a baloldali-liberális pártorientációkban. Ugyancsak nincs különbség a pártprofilok választásában a fiúk és a lányok között.

Persze, a pártprofilok választása mögött nem feltétlenül kell tudatos ideológiai vagy politikai értékvalasztásokat feltételeznünk. Erről a legegyszerűbben úgy győződhetünk meg, ha megnézzük: a diákok miképp tudták és akarták elhelyezni önmagukat a politikai közbeszéd egyik legjellemzőbb megkülönböztetése szerint, nevezetesen a baloldaliság és jobboldaliság skáláján; hogy tehát a jobb- vagy baloldali pártok választása mennyire társul a politikai jobb- vagy baloldaliságnak, mint ideológiának a tudatos vállalásával. Mindenekelőtt az a szembetűnő, hogy 40 százalékuk egyáltalán nem tudta magát elhelyezni ezen a skálán. A másik fontos, bár ugyancsak negatív eredmény, hogy közel 40 százalékuk az 5-ös és a 6-os skálapontokra helyezte önmagát. Ez a sem nem jobb, sem nem bal választást jelenti. Mindössze a diákok 10 százaléka határozta meg magát markáns jobboldaliként és 4 százalékuk markáns baloldaliként (1. ábra). Róluk mondhatjuk el, hogy tudatosan vállalt politikai ideológiai profillal rendelkeznek. E csoporttal tanulmányunk utolsó részében külön is fogunk majd foglalkozni.

1. ÁBRA

Önmeghatározások a tízfokú baloldaliság-jobboldaliság skálán, százalékban

7 Ezek kétharmada a Fideszre szavazott volna; további egyhatodik a MIÉP-re. A többiek válasza az MDF, az FKHP és a KDNP között oszlottak meg.

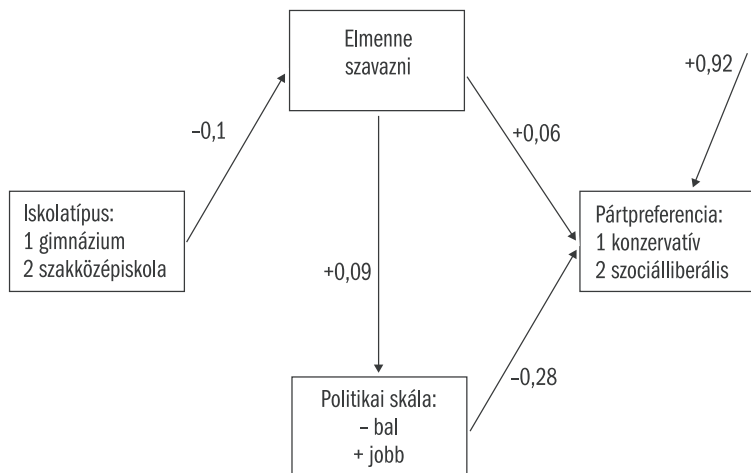
8 Ezek kétharmada az MSZP-re, szűk egyharmaduk az SZDSZ-re, töredékük a Munkaspártra szavazott volna.

Az adatok azt mutatják, hogy a politikai önmeghatározásnak nem lett része a baloldaliság-jobboldaliság dimenziója. Ez – amellett, hogy az intézményesült politikai tagságnak nálunk még nincs hosszú múltja – azzal is magyarázható, hogy az 1998–2002 közötti időszakban a jobboldal igyekezett a politikai önmeghatározások kategóriáit a „kommunista” és a „polgári” elkötelezettség ellentétpárába telerelni.⁹

Az ideológiai profilok nem különböznek aszerint, hogy valaki elmenne-e választani vagy sem. Az sem befolyásolja választásukat, hogy ki milyen iskolatípusban tanul.¹⁰

2. ÁBRA

Az iskolatípus, a szavazási szándék és az ideológiai önmeghatározás hatása a pártprofilokra, a regressziós útmodell kapcsolódásai és a béta-értékek

9 Franciaországban a fiatalok háromnegyede helyezte el magát a tízfokú skála valamelyik jobb- vagy baloldali fokán (amely ott a gyakran változó pártelnevezésekhez képest a politikai önmeghatározás legfontosabb dimenziója). A család politikai szocializációban játszott szerepének erősségét jól mutatja, hogy e skálán minden második francia fiatal pozíciója egybeesik szülei pozíciójával, további egyötödük pedig abban hasonlít szüleihez, hogy önmeghatározásában a jobb- és a baloldali pozíciókat egyaránt elutasítja. Anne Muxel: *L'expérience politique des jeunes*. Presses de Sciences Po, Paris, 2001. pp. 53–60.

10 A felnőtt lakosság körében szóló vizsgálatok is megerősítették, hogy a pártválasztás és a társadalmi-demográfiai jellemzők között csak gyenge kapcsolatok vannak. A Medián 2002. tavaszán készült elemzése szerint 100 fokú skálán kifejezve a társadalmi-demográfiai jellemzők és a pártválasztás erősségét, az életkor és a vallásgyakorlás értéke 12–12, az iskolai végzettségé 10, a lakóhelyé 9, a foglalkozásé pedig statisztikailag nem szignifikáns. Mindent elsőprő bal-jobb. *HVG* i. m. 63. oldal.

A francia fiatalok politikai orientációját viszont egyértelműen befolyásolta szüleik társadalmi helyzete. A munkáscsaládból származó fiatalok inkább a baloldali pozíciókat, az értelmiségiek, felső vezetők és független státusúak gyermekei pedig inkább a jobboldali pozíciókat választották a baloldaliság-jobboldaliság skáláján. Anne Muxel: *L'expérience politique des jeunes*. I. m. 63. oldal.

Egy első magyarázó modellben megnéztük, hogy miként függnek össze a pártprofil-preferenciák az ideológiai értékválasztásokkal, a választói magatartással, illetve azzal, hogy gimnáziumi vagy szakközépiskolai tanulókról van-e szó. A modellt regressziós útelemzéssel teszteltük, ami lehetőséget nyújt arra, hogy ne csupán a közvetlen magyarázó hatásokat tárjuk fel, de a közvetett utakat is bemutassuk.

A három magyarázó változóval megkonstruált modell a fiatalok pártprofil-választásának mindössze a 8 százalékát írja le. Ezen belül két tényezőnek van közvetlen hatása a konzervatív-jobboldali és liberális-baloldali preferenciákra: a bal-jobb skálán való önazonosításnak (béta ,28), illetve a megelőlegezett választói magatartásnak (béta ,06). Ez nem meglepetés, hiszen mindkettő egyfajta mércéje a politikai tudatosságnak, illetve az értékalapú politikai választásnak.

Ennél jóval érdekesebb azonban a közvetett hatások szerveződése. Mindenekelőtt látható, hogy a pártprofilok választásában nincs közvetlen hatása annak, hogy valaki gimnáziumban tanul-e vagy szakközépiskolában. Ugyanakkor a gimnazisták körében erősebb a választói részvételben megnyilvánuló állampolgári tudatosság (béta ,10), ami esetükben erősíti a szocialista-liberális pártpreferenciákat. Ez a kapcsolat azonban megfordul, ha nem csupán a politikai viselkedés, de a politikai értékválasztás terén is tudatossággal párosul. Ez azt jelenti, hogy azok a gimnazisták, akik határozott választói szándékot mutatnak, és akik a bal-jobb skálán is tudják, hová kell magukat elhelyezni, inkább a konzervatív jobboldali pártokkal szimpatizálnak.

Társadalmi értékorientációk

A továbbiakban rátérünk azoknak az értékdimenzióknak a körére, amelyek feltételezésünk szerint hozzásegíthetik a diákokat, hogy megtalálják a számukra legmegfelelőbb politikai profilt. Ahhoz, hogy megnézzük: pártválasztásukban milyen szerepet játszanak társadalmi értékmintáik, kérdőívünkben azokat a témaköröket használjuk fel, amelyekről a különböző értékorientációkat követők elvileg másképpen gondolkoznak; amelyek gyakran szerepeltek a konzervatív-jobboldal társadalmi üzeneteiben, és amelyek jelentős mértékben megosztják a két politikai profil táborát. Feltételezésünk szerint az e témakörök által kijelölt értékdimenziók a vizsgált középiskolások is megosztják a politikai profilok szempontjából. Elemzésünket a következő értékdimenziókra terjesztettük ki:

A hit dimenziója

- vallásosság
- a földöntúli jelenségekben való hit

A nemzettudat dimenziója

- a nemzeti problematika fontossága
- a nemzeti értékek fenyegetettsége
- etnocentrizmus

A jogtudat dimenziója

A politikához való viszony dimenziója

- politikai érdeklődés és kommunikáció
- a politika iránti attitűdök

A magánéleti, családi értékek dimenziója

A társadalmi értékek dimenziója

- a társadalom működésének elvei (igazságosság-felfogások, szolidaritás)
- a közszereplők iránti bizalom

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy ezek a dimenziók milyen hatást gyakorolnak a pártpolitikai orientációkra.

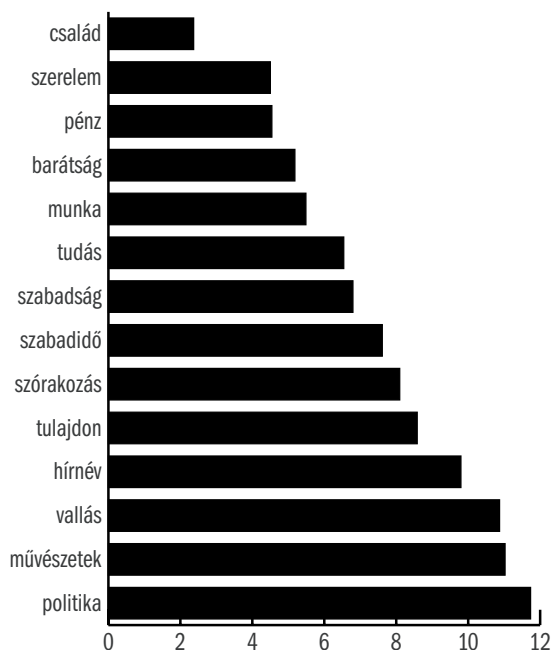
A hit dimenziója

Vallásosság

A diákok vallásos érzületét három kérdés is firtatta. Az egyik kérdésre válaszolva azt kellett megmondaniuk, hogy a vallásos hitnek milyen jelentősége van életükben: nagy, kicsi, vagy semmilyen. A másikkal a templomba, vallási összejövetelre járás gyakoriságára kérdeztünk rá (hetenként vagy többször; havonta többször; időről időre, évente többször; csak a nagy ünnepek alkalmával; csak családi események alkalmával; egyáltalán nem járnak). Egy harmadik kérdés azt vizsgálta, hogy mennyire tartják fontosnak eljövendő életükben a különböző értékek között a vallásosságot (család, pénz, munka, vallás, tudás, politika, szabadidő, barátság, szabadság, hírnév, szórakozás, szerelem, tulajdon, művészetek).

3. ÁBRA

Az értékek és célok rangsora, ranghelyekben

A 17–19 éves középiskolások 80 százaléka önmagát besorolta valamelyik felekezet-hez, de rendszeresen csupán mintegy 18 százalékuk jár templomba, és 24 százalék

mondja azt, hogy nagy jelentősége van életében a vallásos hitnek. Ezzel szemben 33 százalék azok aránya, akik soha nem járnak templomba, és akik úgy gondolják, hogy semmi jelentősége nincs az életükben a vallásnak.¹¹ A 14 érték és cél rangsorában a vallás csupán a 12. helyen található.

A három, vallásosságot firtató kérdést együttesen kezelve főkomponens-elemzéssel egy faktort aggregáltunk, amely az eredeti változókkal mért információk igen nagy, 71 százalékát írja le.

1. TÁBLÁZAT

A vallásosság faktora faktorsúlyokban

	Faktorsúly
Milyen gyakran jár templomba?	,868
Mekkora jelentősége van életében a vallásos hitnek?	,867
Eljövendő élete szempontjából mennyire tartja fontosnak a vallást?	,782

A vallásos hit erősebb a gimnazisták, mint a szakközépiskolások között. Mindkét iskolatípusban jobban kötődnek a valláshoz a lányok, mint a fiúk. A legintenzívebb vallásosság a gimnazista lányokat jellemzi.

2. TÁBLÁZAT

A vallásos hit intenzitásának átlaga nemek és iskolatípus szerint, faktorszámokban

	Férfi	Nő
Gimnázium	,11	,22
Szakközépiskola	-,26	-,04

A földöntúli jelenségekben való hit

Egy másik kérdésblokkban a diákok hitvilágának irracionális elemeire kérdeztünk rá. Azt kérdeztük tőlük, hogy hisznek-e az ufókban, a gondolatátvitelben, a természetgyógyászatban, a lélek halhatatlanságában, a túlvilági életben (pokolban, mennyországban), a csodákban, a halál utáni újjászületésben (reinkarnációban), a horoszkópban és a kísértetekben. Általában 40–50 százalékuk mutatott vonzalmat e jelenségek iránt. A legkevésbé a kísértetekben (28 százalék), a leginkább a lélek halhatatlanságában (57 százalék) hittek.

A változó-együttes egészében főkomponens-analízissel két, egymástól független látens változót tudtunk elkülöníteni. Az első a parajelenségekhez való viszonyt aggregálja (ez 52 százalékot magyaráz), míg a másik az isteni eredetű jelenségekhez kapcsolódik (ez 55 százalékot magyaráz).

¹¹ Az ISM Ifjúság 2000 című vizsgálata szerint a 15–29 évesek 44 százaléka úgy érzi, hogy nem tartozik semmilyen felekezethez sem. 17 százalékuk havonta vagy ennél gyakrabban jár templomba, 46 százalékuk ennél is ritkábban, 38 százalékuk pedig soha nem jár templomba. *Jelentés a gyermekek és az ifjúság helyzetéről, életkörülményeik alakulásáról és az ezzel összefüggésben megtett kormányzati intézkedésekről 2001.* Ifjúsági és Sportminisztérium, Mobilitás Hálózati Igazgatóság, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002. 167. oldal

3. TÁBLÁZAT

A földöntúli jelenségekben való hit faktorai, faktorsúlyokban

	Faktorsúly
<i>1. A parajelenségekben való hit faktora</i>	
Hisz-e...	
- a gondolatátvitelben?	,712
- a kísértetekben?	,709
- a halál utáni újjászületésben?	,707
- az ufókban?	,706
- a horoszkópban?	,399
<i>2. Az isteni eredetű jelenségekben való hit faktora</i>	
Hisz-e...	
- a túlvilági életben?	,807
- a lélek halhatatlanságában?	,780
- a csodákban?	,618

A vallásosság faktorával (1. táblázat) együtt így összesen három változó áll rendelkezésünkre annak tesztelésére, hogy a hit dimenziója összefügg-e a pártorientációval. A modell függő változója a konzervatív-jobboldali (–), illetve szocialista-liberális (+) pártpreferencia.

4. TÁBLÁZAT

A pártpreferencia-profilok regressziós magyarázó modellje a hit dimenziói mentén, béta-értékek

	Béta-érték	Szignifikancia
Vallásosság	–,193	,000
Hisz a parajelenségekben	,041	,079
Hisz az isteni eredetű jelenségekben	–,050	,045

Illesztett R négyzet ,05

A 4. táblázat szerint a vallásosság igen szorosan összefügg a konzervatív politikai pártpreferenciákkal, és hasonlóképpen, bár gyengébb szignifikanciával az isteni eredetű jelenségekben való hit is. Míg korábban azt láttuk, hogy sem az iskolatípus, sem a nemi hovatartozás nem függ össze a pártprofilok választásával, most azt tapasztaltuk, hogy a vallásosság annál inkább, és ez egy újabb közvetett hatást jelez előre.

A nemzettudat dimenziója

A nemzeti problematika fontossága

A nemzettudat pártpolitikai orientációban játszott szerepének vizsgálatára hat kérdést választottunk ki. Ezekben azt kérdeztük meg, hogy mennyire fontos (nagyon, kicsit vagy egyáltalán nem) a nemzeti hagyományok megőrzése; az ország gazdasági függetlensége; a magyar nemzet egysége; az ország politikai szuverenitása és a határok

biztonsága a bevándorlókkal szemben. Egy másik kérdéscsoportban pedig általánoságban kérdeztük meg: ahhoz, hogy Magyarországon jobban menjenek a dolgok, mennyire fontos néhány érték, köztük a nemzeti értékek védelme.

A hat itemre adott válaszokból most is egy főkomponenst hoztunk létre, amely a nemzeti problematika fontosságát mutatja, és amelyre jól illeszkedtek az eredeti változók. Ez a változók közötti lehetséges összefüggések 36 százalékát magyarázta. Magas pozitív értéke az erős, magas negatív értéke a gyenge nemzeti kötődést mérte.

5. TÁBLÁZAT

A nemzeti problematika fontosságának faktorai, faktorsúlyokban

	Faktorsúly
A nemzeti hagyományok megőrzése	,642
Az ország gazdasági függetlensége	,628
A magyar nemzet egysége	,724
Az ország politikai szuverenitása	,622
A határok biztonsága a bevándorlókkal szemben	,469
A nemzeti értékek védelme	,492

A nemzeti értékek védelmével kapcsolatos item kivételével a többiről azt is megkérdeztük a fiataloktól, hogy szerintük ezek az értékek mennyire valósultak meg a mai Magyarországon.¹² Így lehetőségünk volt egy olyan változó létrehozására is, amely az értékek fontossága és megvalósultságuk közötti különbségből egyfajta feszültséget mért.¹³ Minél inkább fontosnak tartotta valaki a kérdezett értéket és minél kevésbé látta ezt megvalósulni, annál nagyobb a kettő közötti feszültség, és annál nagyobb (pozitív) értéket kapott ezen az új skálán. Ha a minta egészére vonatkoztatva nézzük ennek a nemzeti problematikában rejlő feszültség-mutatónak az értékét, azt látjuk, hogy a fiatalok döntő többsége inkább feszültségeket lát a nemzeti célok megvalósulása terén, és 30 százalékuk nagyon nagy különbséget vél látni a valóság és a vágyott állapot között (4. ábra).

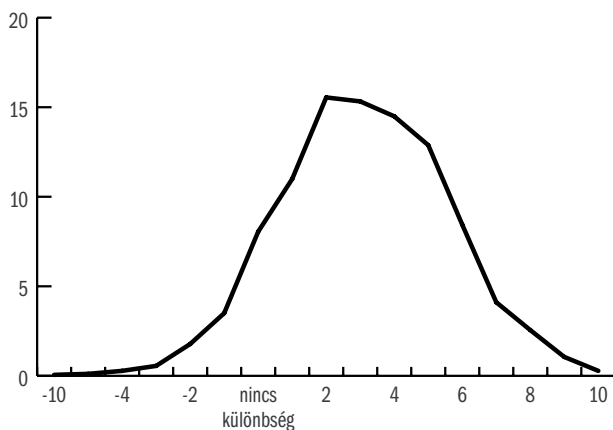
12 A nemzeti problematika értékeinek fontossága, megvalósultságuk és a közöttük lévő diszkrepancia, százalékban.

	Nagyon fontos	Teljesen megvalósult	Nagyon fontos, de nem valósult meg
A magyar nemzet egysége	69	13	14
Az ország gazdasági függetlensége	49	8	13
A határok biztonsága a bevándorlókkal szemben	64	10	5
Az ország politikai szuverenitása	37	12	4
A nemzeti hagyományok megőrzése	46	19	2

13 Az új változót úgy képeztük, hogy a két eredeti változót kivontuk egymásból. Így, ha valaki nagy fontosságot tulajdonított egy értéknek, viszont nem látta azt eléggé megvalósulni, az új változó skáláján magas pozitív érték jelzi a kettő közötti feszültséget.

4. ÁBRA

A nemzeti problematika feszültség-mutatója: az értékek fontosságának és megvalósultságának egybeesése, illetve különbsége

A nemzeti értékek fenyegetettsége

Egy kérdésblokkban közvetlenül is megkérdeztük néhány problémáról, hogy mennyire látják őket súlyosnak a mai magyar társadalomban: nagyon, kicsit vagy egyáltalán nem. Ezek között több olyan is volt, amely érintheti a nemzettudatot, illetve amely a radikális nemzetediskurzusok kiemelt toposza. Így megkérdeztük, hogy mennyire súlyos probléma az amerikanizáció, a nemzeti kultúrák jelentőségének a csökkenése, illetve a multinacionális cégek befolyásának a növekedése.

Különösen a multinacionális cégek növekvő szerepét ítélték súlyosnak a diákok (57 százalék), míg egyharmad körül volt azok aránya, akik a globalizáció növekedéséről és a nemzeti kultúrák eltűnésétől félnek.

A három változó jól illeszkedett egy főkomponensre, amely a varianciák 47 százalékát magyarázta. Ennek magas pozitív értékei a nemzetet ért kihívástoktól való nagyfokú félelmet jeleznek, míg magas negatív értékei ennek hiányát.

6. TÁBLÁZAT

A nemzeti értékek fenyegetettségének faktora, faktorsúlyban

	Faktorsúly
Amerikanizáció	,745
A nemzeti kultúrák jelentőségének csökkenése	,591
A multinacionális cégek befolyásának növekedése	,719

A szélsőjobboldal által oly intenzíven kultivált nemzeti fenyegetettség narratívája csak nagyon gyenge összefüggést mutatott a diákok nemével is, iskolájuk típusával is.¹⁴ A

¹⁴ A nemzeti fenyegetettség faktorának variancia-analízise szerint a két változó mentén kialakított modell magyarázó ereje csak alig szignifikáns (F érték: 3,18, szignifikancia: 0,023)

gimnazisták és ezen belül a fiúk inkább azonosulnak ezzel a nézettel, míg legkevésbé a szakközépiskolás lányokat jellemzi a nemzet agresszív féltése.

Etnocentrizmus

Végül három kérdés mérte a diákok etnocentrikus attitűdjeinek az erősségét. A következő állításokat kellett elfogadniuk vagy elutasítaniuk: a magyar történelem olyan nagyszerű eseményekkel és hősökkel büszkélkedhet, amihez hasonlót más országok történelme nem ismer; az ember csak büszke lehet arra, hogy magyarnak született, valamint, hogy Magyarország több híres embert adott a világnak, mint bármely más ország. Az első kijelentéssel a diákok 44 százaléka, a másodikkal 60, a harmadikkal 41 százalékuuk értett egyet.

Ez a három item is jól illeszkedett egy főkomponensre, amelyen a magas pozitív értékek az erőteljes etnocentrikusságot, a magas negatív értékek ennek elutasítását jelezték. A magyarázott variancia 52 százalék volt.

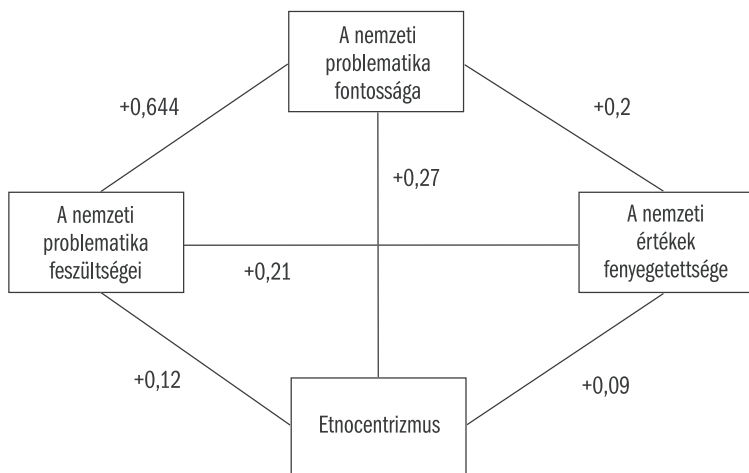
7. TÁBLÁZAT

Az etnocentrizmus faktora, faktorsúlyokban

	Faktorsúlyok
A magyar történelem olyan nagyszerű eseményekkel és hősökkel büszkélkedhet, amihez hasonlót más országok történelme nem ismer	,768
Az ember csak büszke lehet arra, hogy magyarnak született	,634
Magyarország több híres embert adott a világnak, mint bármely más ország	,745

5. ÁBRA

A nemzeti dimenzió elemeinek korrelációs mátrixa, béta-értékekben

Ha a nemzettudat dimenzióján belüli összefüggéseket vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a négy képzett változó (a nemzeti problematika fontosságát, a nemzeti problematika feszültségét bemutató, a nemzeti értékek fenyegetettségét szintetizáló és az etnocentrizmus mértékét kifejező változó) egymással szorosan összefügg. Minél erősebben kötődik valaki a nemzethez a nemzeti problematikán keresztül, annál nagyobb feszültséget lát a nemzeti célok és megvalósulásuk között, és annál inkább félelem tölti el, hogy ezeket a legkülönbélebb kihívások még inkább nehezítik a jövőben. Mindezek mögött pedig erőteljes etnocentrikus érzület húzódik meg.

A fő kérdésünk azonban most is az, hogy vajon a nemzettudat dimenziója befolyásolja-e, és ha igen, miképp a pártprofilok választását. Másképpen szólva, sikeresnek tekinthető-e a diákok körében a konzervatív jobboldal ama törekvése, hogy egyben nemzeti jobboldal is kíván lenni, és vajon a jobboldaliság, mint politikai választás valóban együtt jár-e az erőteljes nemzeti problematikával való azonosulással, az e problematikában rejlő, nagyfokú feszültségkomponenssel, illetve a nemzeti értékek féltése kapcsán való félelmekkel és bűnbakkereséssel (8. táblázat).

8. TÁBLÁZAT

A politikai profilválasztás regressziós magyarázó modellje a nemzettudat dimenziójában, béta-értékek

	Béta-érték	Szignifikancia
A nemzeti kötődés erőssége	-,043	,257
Félelmek a nemzetet ért kihívásoktól	-,015	,608
A nemzeti kötődés feszültségei	,064	,078
Etnocentrizmus	-,071	,015

Illesztett R négyzet ,01

A diákok körében csak részben igazolható a nemzettudat hatása a pártprofilok választására. Míg a vallásosságról kimondhattuk, hogy megléte erősen összefügg a jobboldaliság iránti vonzalommal (és fordítva, a vallásosságtól való távolodás erősítheti a baloldali-liberális nézetek iránti nyitottságot), a felfokozott nemzettudat vagy annak hiánya önmagában csak nagyon gyengén befolyásolja, hogy a diákok melyik politikai profilhoz vonzódnak. Legfeljebb az etnocentrizmus és a jobboldali pártprofilválasztás (gyenge) kapcsolata érdemel figyelmet, bár a jobboldali ideológiai indoktrinációnak az elmúlt években tapasztalt intenzitásához képest ez sem tűnik meggyőző erejűnek. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy ellentétben a jobboldali-konzervatív politikai diskurzussal, a fiatalok körében a jobboldali-konzervatív pártpreferencia nem jár feltétlenül együtt markáns nacionalista beállítottsággal.

A jogtudat dimenziója

A jogtudat problematikáját a kérdőív számos kérdése érintette. Ezek közül az egyik blokk a legkülönbélebb alkotmányos jogok fontosságának megítélését mérte háromfokú skálán. A diákoknak azt kellett megmondaniuk, hogy mennyire fontosak szá-

mukra az emberi szabadságjogok; a kisebbségek jogai; a nők egyenjogúsága; a mozgás és költözés szabadsága; a sajtószabadság; a tulajdon szabadsága; a törvény előtti egyenlőség és a szervezkedés szabadsága. Hasonlóan a nemzettudat dimenziójában elemzett nemzeti problematika témáihoz, itt is lehetőségünk volt annak összevetésére, hogy a konkrét jogok fontosságának megítélése milyen viszonyban van megvalósulásuk megítélésével. Egy további kérdéscsoportban pedig ezúttal is általánosságban kérdeztük meg: ahhoz, hogy Magyarországon jobban menjenek a dolgok, mennyire fontos a törvények betartása. Végül azt is megkérdeztük, mennyire értenek egyet azzal, hogy a törvények betartása mindennél fontosabb. E két utolsó kérdés szinte ugyanúgy szólt, azonban a kérdőívben elfoglalt helyük nagyon eltérő kontextusba emelte őket. Az első esetben számos más, fontosnak tűnő cél között kellett véleményt mondaniuk a törvények betartásának fontosságáról, míg a második esetben a politika megítélésének és a politikusok értékelésének szöveggörnyezetében hangzott el a kérdés. Mindez azért fontos és azért elgondolkasztató, mivel az első esetben szinte egyöntetű volt a törvényesség elfogadása és hangsúlyozása (90 százalék mondta, hogy nagyon fontos), míg a második esetben csak 55 százalék értett vele teljesen, 38 százalék csak részben (feltehetően a törvényességet a politikához kötve). Még vegyesebb a kép a különféle jogok fontosságával kapcsolatban: különösen a törvény előtti egyenlőség, az emberi szabadságjogok találtak nagy egyetértésre. A diákokat már inkább megosztotta a nők egyenjogúságának és a sajtószabadságnak a kérdése, miközben a szervezkedés szabadságát és a kisebbségek jogait szinte elutasítással fogadták.

9. TÁBLÁZAT

Az állampolgári jogok fontossága, százalékban

	Egyáltalán nem	Kicsit	Nagyon
Emberi szabadságjogok	1	11	87
A kisebbségek egyenjogúsága	39	41	20
A nők egyenjogúsága	12	26	62
Szabad mozgás és költözés	4	25	71
Sajtószabadság	9	38	54
A törvény előtti egyenlőség	3	12	86
A szervezkedés szabadsága	12	50	38

A két kérdéscsoportból (a különféle állampolgári jogok fontossága, illetve a törvényesség fontossága) végül három látens változót hoztunk létre. Az egyik, főkomponens elemzéssel létrehozott változó aszerint tett különbséget a diákok között, hogy mennyiben tartják fontosnak vagy utasítják el a különféle állampolgári jogokat. Az eredeti változók jól illeszkedtek egy faktorra, amely az összvariancia 33 százalékát írta le (10. táblázat).

Egy másik mutató az elvek és az érzékelt valóság közötti feszültséget skálázta. A fiatalok 60 százaléka kisebb-nagyobb feszültséget érzékel a jogérvényesülés tekintetében, és mindössze 20 százalék azoknak az aránya, akik szerint fontosságuk szerint a különféle jogok érvényesülnek is a mai Magyarországon (6. ábra).

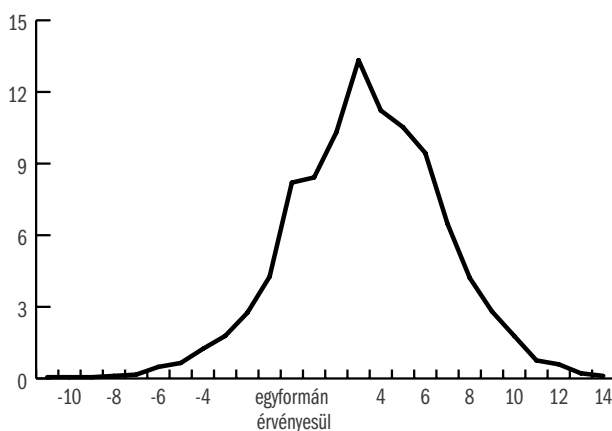
10. TÁBLÁZAT

Az állampolgári jogok fontosságának faktora, faktorsúlyban

	Faktorsúly
Emberi szabadságjogok	,635
A kisebbségek egyenjogúsága	,453
A nők egyenjogúsága	,522
Szabad mozgás és költözés	,547
Sajtószabadság	,617
A törvény előtti egyenlőség	,632
A szervezkedés szabadsága	,572

6. ÁBRA

*Az állampolgári jogok fontossága és a megvalósulásuk közötti feszültség mutatója (az elvárt és a valóság közötti különbség)**

* A magas pozitív skálaérték a jogérvényesülés nagyfokú hiányát jelzi, míg a magas negatív érték a jog iránti közömbösséget mutatja, még, ha azok érvényesülnek is.

Végül egy harmadik változó a törvényesség fontosságának általános megítélésében tett különbséget a válaszadók között (11. táblázat). Ez a variancia 64 százalékát magyarázta.

11. TÁBLÁZAT

A törvényesség faktora, faktorsúlyban

	Faktorsúly
A törvények betartásának fontossága ahhoz, hogy Magyarországon jobban menjenek a dolgok	,797
A törvények betartása mindennél fontosabb	,797

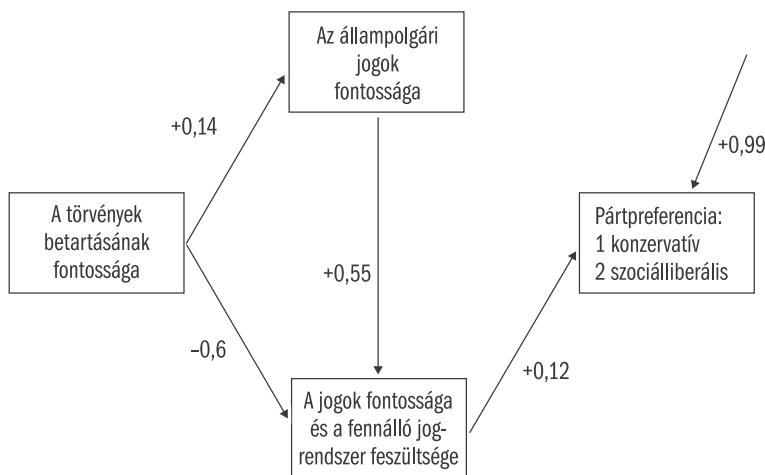
Feltételeztük, hogy a jogrendhez való viszony és a törvényesség tudata összefügg a politikai profilok választásával. Ennek tesztelésére egy olyan modellt építettünk fel,

amelyben a független változókat a fenti három szintetizáló változó képezte, míg a függő változó a konzervatív-jobboldali, illetve szocialista-liberális politikai profil lett.

Az eredmények tanulsága szerint feltételezésünk alig igazolható: bár a modell szignifikáns összefüggéseket mutat, magyarázó értéke igen alacsony. Ez arra utal, hogy a jogtudat dimenziója mentén tapasztalt különbségek alig magyarázzák a politikai profilválasztásokat. Legfeljebb az állampolgári jogok fontossága és a megvalósulásuk közötti feszültség mutat gyenge összefüggést (béta ,12) a baloldali-liberális politikai profil választásával. Sem az állampolgári jogok, sem a törvényesség fontosságának megítélése nincs közvetlen összefüggésben a pártpolitikai választással.

7. ÁBRA

A pártprofilok regressziós útmodellje a törvényesség fontossága, az állampolgári jogok fontosságának és érvényesülésük megítélése mentén, a magyarázó kapcsolatok iránya és a béta-értékek

Érdekes ugyanakkor, hogy az, aki a törvények fontosságát hangsúlyozza (7. ábra), kétféleképpen is gondolkodhat: ha ez nála az állampolgári jogok széles skálájának elfogadásával párosul, akkor egyben nagyfokú frusztrációval szemléli a vágyott és valószínű hitt jogrend ellentétét, ami inkább a szociál-liberális politikai orientáció iránti nyitottságot erősíti. Az állampolgári jogok fontosságának hangsúlyozása azonban nem kell, hogy együtt járjon a törvények fontosságának hangsúlyozásával. Ha valaki ez utóbbit elfogadja, de az állampolgári jogok fontosságát nem, csökkenti a megvalósulás megítélésében a vélt ellentétek tömegét, ami viszont erősíti a konzervatív profil elfogadását. Úgy tűnik tehát – bár hangsúlyozzuk, hogy nagyon gyenge az összefüggés –, hogy a konzervatív politikai profilt elfogadó fiatalok csoportja számára a jogállamiság kiemelt kezelése annál kevésbé fontos, minél inkább a különféle jogok konkrét érvényesítéséről szól ez, miközben általánosságban számukra is fontos a törvények betartása.

A politikához való viszony dimenziója

A továbbiakban azt nézzük meg, hogy a politika iránti nyitottság-zártság és a politika világának elfogadása-elutasítása hogyan függ össze a politikai profilokkal. Ehhez két változót képeztünk: az első a politikai érdeklődést, a barátokkal való aktív politikai kommunikációt és a politika fontosságának a hangsúlyozást szintetizálja, a másik a politika világról alkotott negatív ítéleteket.

Politikai érdeklődés és kommunikáció

Az utolsó éves diákok politika iránti érdeklődése vizsgálatunk idején – hasonlóan korábbi vizsgálataink eredményeihez¹⁵ és a nemzetközi tapasztalatokhoz¹⁶ – nem volt különösebben intenzív. 33 százalékukat egyáltalán nem érdekli a politika, és további 56 százalékukat is csak kevésé.¹⁷ 40 százalékuk soha nem beszél barátaival politikáról, 48 százalékuk csak ritkán, és csupán 12 százalékuk mondja azt, hogy gyakran esik ilyenről szó a baráti körben.¹⁸

Főkomponens-eljárással egy olyan változót hoztunk létre, amely a politikai érdeklődést, a barátokkal való aktív politikai kommunikációt és a politika fontosságának a hangsúlyozását szintetizálja. Ezen a magas pozitív értékek a politika iránti nyitottságot, a magas negatív értékek a politikától való elzárkózást jelentik. A faktor az összvariancia igen magas, 60 százalékát írja le, és ez magas információtartalmát mutatja.

A diákok nincsenek jó véleménnyel a politika világról. Többségük részben vagy teljesen egyetért azzal, hogy a politikában nem szabad megbízni, majdnem a felük pedig azzal, hogy a politikának nincs semmi haszna – sokkal többen, mint öt évvel ezelőtt.¹⁹ Megosztottak abban is, hogy a politika megváltoztathatja-e az emberek életét, és még rosszabb a véleményük a politikusokról. Összességében azt látjuk – megerősítve a korábbi kutatásaink tapasztalatait –, hogy elutasítják a politika világát.

15 Egy hasonló, 1977-ben végzett adatfelvétel alapján a politikai érdeklődés alakulásával és a politikai értékekhez való viszonytal részletesen is foglalkoztunk korábban. Szabó Ildikó – Örkény Antal: *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest, Minoritás Alapítvány, 1998. 71–94. oldal.

16 A fiatalok politika iránti érdektelensége a politikáról szerzett rossz tapasztalataikkal, a politizálási formák változásával és életkori sajátosságokkal is magyarázható. Anne Muxel egyenesen „fiatalkori moratóriumról” beszél. Anne Muxel: *Les jeunes et la politique*. Hachette, Paris, 1996. pp. 67–73.

17 Bár a válaszokat nem lehet összehasonlítani, megemlítjük, hogy a már említett német vizsgálat szerint a nyugati országokban lakók 27, a keleti részben lakók 17 százaléka jelölte meg egy ötfokú skálán azt, hogy *nagyon* érdekli a politika. Wolfgang Gaiser et al.: *i. m.* 100. oldal.

Nálunk a politikai érdeklődés a gimnazisták, illetve a fiúk körében hagyományosan nagyobb, mint a szakközépiskolások, illetve a lányok körében:

A politika...	Gimnazisták		Szakközépiskolások	
	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok
Nagyon érdekli	23	8	13	5
Kicsit érdekli	57	62	50	53
Egyáltalán nem érdekli	20	30	37	42

18 A német fiatalok fele mondta, hogy barátaikkal *nagyon gyakran* beszélgetnek politikai témákról. Wolfgang Gaiser et al.: *i. m.* 101. oldal.

19 Ez utóbbi kijelentéssel 1997-es vizsgálatunkban az akkori utolsó éves gimnazisták 8, a szakközépiskolások 14 százaléka értett teljesen egyet, 11, illetve 14 százalékuk pedig részben. Szabó Ildikó – Örkény Antal: *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. i. m. 85. oldal

12. TÁBLÁZAT

A politika iránti nyitottság faktora, faktorsúlyban

	Faktorsúly
Szokott-e barátaival politikáról beszélgetni	,858
Mennyire érdekli a politika	,882
Mennyire fontos a politika az életében	,540

Politikai attitűdök

A politikára vonatkozó negatív itemekből egy főkomponenst aggregáltunk. Az így létrehozott változón, amely a varianciák 44 százalékát magyarázza, a magas pozitív érték a politika negatív megítélését, a magas negatív érték a pozitív értékelését takarja (14. táblázat).

13. TÁBLÁZAT

A politikával kapcsolatos negatív kijelentések elfogadása, százalékban

	Nem tudja	Egyáltalán nem ért egyet	Részen egyetért	Teljesen egyetért
A politikának nincsen semmi haszna	9	49	34	8
A politikában nem szabad megbízni	10	10	52	28
Magyarországnak arra van szüksége, lecserélődjön a politikusi gárda	17	11	34	38
A politikában való részvétel meg tudja változtatni az emberek életét	18	17	39	27
A politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét	8	9	40	44

14. TÁBLÁZAT

A politika iránti attitűd faktora, faktorsúlyokban

	Faktorsúly
A politikának nincsen semmi haszna.	,664
A politikában nem szabad megbízni.	,672
Magyarországnak arra van szüksége, hogy lecserélődjön a politikusi gárda.	,693
Nem törvényekre, hanem olyan vezetőkre van szükség, akire fel lehet nézni.	,530
A politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét.	,753

Ha a politika iránti nyitottság és a politikai attitűdök optikájából nézzük a pártválasztás profilját, szignifikáns, de igen ellentmondásos összefüggést találunk a két nézetegyüttes között. Egyfelől a politika iránti nyitottság (a politikai érdeklődés és a politikai kommunikáció gyakorisága) inkább a szociál-liberális nézetegyüttest valószínűsíti, másfelől ez együtt jár a politika leértékelésével, elutasításával, a politika iránti teljes bizalmatlansággal.

15. TÁBLÁZAT

A politikai profilválasztás regressziós magyarázó modellje a politikához való viszony alapján

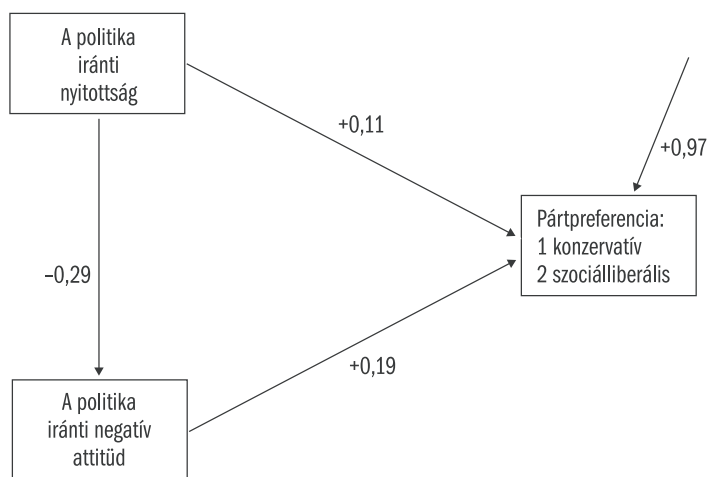
	Béta-érték	Szignifikancia
A politika iránti nyitottság	,112	,000
A politika iránti negatív attitűd	,185	,000

Illesztett R négyzet ,03

Az ellentmondásra a közvetlen és közvetett hatások együttes elemzése adja meg a kulcsot (8. ábra) míg a politika iránti nyitottság inkább a szociál-liberális profilt jellemzi, addig a politika értéktartalmának az elutasítása mögött a politika iránti érdeklődés hiánya rejtőzik, amely azonban ugyancsak a szociál-liberális profilválasztáshoz vezethet. Úgy tűnik tehát, hogy a politikai attitűdök kettőssége jellemzi ezt a politikai profilt. Természetesen a dolgok fordítottja a konzervatív profilválasztásra is igaz: egyfelől politikai passzivitás és érdektelenség jellemzi ezt a csoportot, miközben nem mutat heves ellenérzéseket a politika mibenléte iránt.

8. ÁBRA

A pártprofilok regressziós útmodellje a politika iránti nyitottság és a politika iránti negatív attitűd mentén, a magyarázó kapcsolatok iránya és a béta-értékek

A magánéleti, családi értékek dimenziója

A magánélet értékvilágára vonatkozó kérdéseink közül azokat használtunk fel, amelyek a házasság elveire és a nemek közötti kapcsolatokra vonatkoztak. A házassággal kapcsolatos kijelentések közül azzal, hogy a férj és a feleség legyenek egymáshoz teljesen hűségesek, 74 százalék értett teljesen egyet, míg azzal, hogy azonos legyen a vallásuk, csak a 7 százalékuk. A nemek közötti kapcsolatra négy item vonatkozott. A legtöbben azzal értettek egyet, hogy ha egy férfi és egy nő szereti egymást, nem kell

házasoknak lenniük ahhoz, hogy együtt éljenek (75 százalék), valamint azzal, hogy a nőnek joga van megszakítani a terhességet (68 százalék). Viszonylag kevesen gondolják, hogy a homoszexualitás megengedhetetlen kapcsolat (30 százalék), és hogy egy nőnek szüksége van gyereke ön maga megvalósításához (20 százalék). A magánéleti, családi viszonyokat összességében inkább liberálisan ítélik meg a középiskolások.

Az itemekből ezúttal is két főkomponenst hoztunk létre. A konzervatív házassági elvek faktora a varianciák 57 százalékát, a liberális kapcsolati elvek faktora a 40 százalékát magyarázta.

16. TÁBLÁZAT

A magánéleti, családi értékek faktorai

	Faktorsúlyok
<i>Konzervatív házassági elvek faktora</i>	
A férj és a feleség legyenek egymáshoz hűségesek	,754
A férjnek és a feleségnek azonos legyen a vallása	,754
<i>Liberális kapcsolati elvek faktora</i>	
A nőnek joga van megszakítani nem kívánt terhességet	,710
Ha egy férfi és egy nő szereti egymást, nem kell házasoknak lenniük ahhoz, hogy együtt éljenek	,746
A homoszexualitás megengedhetetlen kapcsolat	-,553
Ahhoz, hogy egy nő megvalósítsa önmagát, szüksége van gyereke	-,475

Ha a két értékegyüttes, valamint egy harmadik, a családnak a fiatalok jövő életében való fontosságát mérő változó²⁰ mentén regressziós elemzést végzünk, azt látjuk, hogy csak a konzervatív házassági elvek függnek össze a politikai profilokkal: ezeknek az elveknek a követése erősíti a konzervatív-jobboldali pártprofil-választást.

17. TÁBLÁZAT

A politikai profilválasztás regressziós magyarázó modellje a magánéleti, családi értékek mentén

	Béta-értékek	Szignifikancia
Liberális kapcsolati elvek faktora	-,000	,993
Konzervatív házassági elvek faktora	-,084	,000
Mennyire fontos a család eljövendő életében (rangsorhely)	-,009	,646

Illesztett R négyzet ,01

Ezzel szemben a párkapcsolatok liberális elvei, illetve a család fontosságának a megítélése semmiféle összefüggést nem mutat a politikai profilokkal.

A társadalmi értékek és bizalom dimenziója

A társadalmi értékek dimenzióját külön kérdésblokk érintette. Ebben három kijelentés vonatkozott a társadalmi igazságosságra, három a társadalmi szolidaritásra. Ezút-

20 A 14 különböző érték rangsorát (lásd A hit dimenziója című fejezetben a 3. ábrát) a család vezette.

tal is azt kellett megmondaniuk a diákoknak, hogy egyetértene-e a kijelentésekkel vagy nem. Egy további kérdésblokk a közszereplők iránti bizalom mértékét firtatta.

A társadalom működésének elvei

Azzal, hogy jó, ha a vállalkozók nagy haszonra tesznek szert, mert abból végül is mindenki részesül, a diákoknak csak a 19 százaléka értett egyet, azzal viszont, hogy az embereknek joguk van megtartani, amit kerestek, még, ha így egyesek gazdagabbak is lesznek, mint mások, a 72 százaléuk. A legjobban az osztotta meg őket, hogy nem igazságos, hogy akik megengedhetik maguknak, jobb oktatásban részesítik gyerekeiket: ezzel 46 százaléuk értett egyet.

A hat item két főkomponensre illeszkedett. Az első az igazságosságról alkotott meritokratikus vagy egalitárius véleményeket (jó, ha a vállalkozók nagy haszonra tesznek szert, mert abból végül is mindenki részesül; az embereknek joguk van megtartani, amit kerestek, még, ha így egyesek gazdagabbak lesznek, mint mások, és nem igazságos, hogy akik megengedhetik maguknak, jobb oktatásban részesítsék a gyermekeiket) szintetizálta. Ez a varianciák 35 százalékát magyarázta. A másik a társadalmi szolidaritás meglétét vagy hiányát mutatja a munkanélküliség megítélése alapján, három kérdés faktorizálásával. Ebben az esetben a megmagyarázott variancia 45 százalék volt.

18. TÁBLÁZAT

A társadalmi értékek faktorai, faktorsúlyokban

	Faktorsúlyok
<i>1. Az igazságosság-felfogás faktora</i>	
Jó, ha a vállalkozók nagy haszonra tesznek szert, mert abból végül is mindenki részesül	,513
Az embereknek joguk van megtartani, amit kerestek, még akkor is, ha ez azt jelenti, egyesek gazdagabbak lesznek, mint mások	,646
Nem igazságos, hogy akik megengedhetik maguknak, jobb oktatásban részesítik gyerekeiket	-,607
<i>2. A szolidaritás faktora</i>	
A munkanélkülieket kötelezni kellene, hogy bármely munkát vállaljanak el, amit a munkaközvetítő felajánl	,716
A munkanélküliek többsége nem is akar dolgozni.	,794
Azoknak, akiknek van munkájuk, erkölcsi kötelességük jövedelmük egy részét a munkanélküliek megsegítésére adni	-,455

A közszereplők iránti bizalom

A társadalmi értékek dimenziójának harmadik tényezőjeként a társadalmi bizalom mérésére egy indexet képeztünk annak alapján, hogy a diákok mennyire bíznak meg (teljesen, kicsit vagy egyáltalán nem) a tanároknak, a bíróságokban, a politikusokban, a rendőrökben, az újságírókban és a papokban, egyházi személyekben.²¹ Az

²¹ A társadalmi bizalom alacsony fokát jól mutatja, hogy a diákok 63 százaléka egyáltalán nem bízik meg a politikusokban, 50 százaléuk az újságírókban, 35 százaléuk a rendőrökben. 26 százaléuk egyáltalán nem bízik meg a papokban, 20 százaléuk a bíróságokban, 15 százaléuk pedig a tanároknak.

index magas pozitív értéke a nagyfokú bizalmat, magas negatív értéke a nagyfokú bizalmatlanságot jelzi.

A társadalmi értékek dimenziójának képzett változóit befolyásoló jellemzőket keresve azt tapasztaljuk, hogy az iskolatípussal és a válaszadók nemével leginkább a bizalom megléte vagy hiánya függ össze: a gimnazista fiúk rendelkeznek a legnagyobb bizalmi tőkével, míg az általános bizalmatlanság a szakközépiskolás fiúkat jellemzi leginkább. Gyengébb, de szignifikáns összefüggés található a szolidaritás megléte, illetve hiánya mentén is: miként azt már korábbi vizsgálatunkban is kimutattuk,²² meglepő módon minél inkább rászorul egy fiatal a társadalmi szolidaritásra (és ez feltehetően inkább a szakközépiskolásokat jellemzi), annál kevésbé szolidáris a rászorultakkal. A társadalom működésének igazságosságáról vallott elvek sem a válaszolók nemével, sem iskolájuk típusával nem függnek össze.

A politikai profilokkal viszont nem találtunk semmiféle összefüggést sem a társadalom működésének igazságos elveire vonatkozó elvek, sem a szolidaritás megléte vagy hiánya, sem a bizalom tekintetében. A diákok a politikai és a társadalmi élet közötti összefüggéseket nem érzékelik igazán. A társadalom működését befolyásoló értékrendek és a rendszer legitimitációját meghatározó bizalmi komponens nem osztják meg őket aszerint, hogy milyen politikai profillal tudnak azonosulni.

A politikai profilválasztás összegző komplex magyarázó modellje

Elemzésünk végén többváltozós magyarázó modelljeinkkel arra teszünk kísérletet, hogy feltárjuk az egyes politikai profilok mögöttes értéktartalmát, illetve megvizsgáljuk, hogy vajon az egyes profilokkal való azonosulás vagy a másik profil elutasítása mögött megjelennek-e azok a tartalmak, amelyek ezen profiloknak a kifejtett ideológiák szintjén amúgy részei. Az elemzést két lépésben végeztük el.

- Első lépésben a középiskolások társadalmi hátterét, demográfiai jellemzőit, illetve az iskola típusát vontuk be az elemzésbe, arra keresve a választ, hogy a szocio-demográfiai alapváltozók vajon befolyásolják-e a politikai profilok választását.
- Ezt követően a korábban feltárt, az előző fejezetekben elemzett értékdimenziók mentén végeztük el az elemzésünket.

Az elemzés a többváltozós lineáris regresszióanalízis módszerén alapszik.

Strukturális magyarázó változók

Az elemzésben minden esetben ugyanazokat az adatokat vettük figyelembe. Ezek a következők voltak: a válaszadó neme; a szülők társadalmi státusa egy olyan skálán, ahol a magas pozitív érték a magas státust, a magas negatív érték az alacsony státust jelzi; a családnagyság típusa (sok vagy kevés gyerek van-e a családban); a település jellege (falu, kisváros, nagyváros és Budapest); a szubjektív státus (a megkérdezett fiatal értékítélete a család státusáról egy tízfokú skálán); az iskola típusa (gimnázium vagy szakközépiskola); a középiskola fenntartója (állami, egyházi, magánszemély vagy

intézmény); médiafogyasztás (milyen gyakran néz vagy hallgat hírműsorokat a tévében, illetve a rádióban, olvas-e rendszeresen újságot, érdeklik-e az ilyen jellegű website-ok); az új tudásmenedzsment eszközei (internethasználat, email és mobiltelefon).

Először a konzervatív-jobboldali profilt teszteltük, majd azt néztük meg, hogy a felsorolt tényezők mutatnak-e összefüggést a baloldali-liberális orientációval.

Konzervatív-jobboldali pártprofil

A konzervatív-jobboldali pártprofil választását sem az iskola típusa (gimnázium vagy szakközépiskola), sem a család státusa (az apa iskolai végzettsége, a család vagyoni helyzete, esetleges nélkülözések, szubjektív helyzetmegítélés) nem befolyásolja. A többi, előbb felsorolt szempont is csak nagyon gyenge összefüggést mutat a profillal: ezen belül a legfontosabb feltétel az, hogy a diák egyházi iskolában tanuljon, vidéken lakjon, fiú legyen, továbbá, hogy a családban sok gyerek legyen.

19. TÁBLÁZAT

A jobboldali-konzervatív pártpolitikai profilválasztás regressziós magyarázó modellje a demográfiai és szociológiai dimenziók mentén

	Béta-érték	Szignifikancia
Neme (1 fiú, 2 lány)	-,048	,006
Testvérszám 3 vagy több	,044	,011
Településtípus (1 kisközség, 5 nagyváros)	-,099	,000
Egyházi iskolába jár-e	,175	,000

Illesztett R négyzet ,044

Baloldali-liberális pártprofil

A baloldali-liberális profil esetében még az előbbinél is gyengébb összefüggést találunk. Sem a demográfiai, sem a szociológiai státustényezők nem játszanak szerepet az e profillal való azonosulásban vagy elutasításában. Leginkább még az egyházi iskola kizárása, a magasabb szubjektív státus, a városi életmód és az intenzív médiafogyasztás magyarázza a profillal való azonosulást.

20. TÁBLÁZAT

A baloldali-liberális pártpolitikai profilválasztás regressziós magyarázó modellje a demográfiai és szociológiai dimenziók mentén

	Béta-érték	Szignifikancia
Településtípus (1 kisközség, 5 nagyváros)	,045	,011
Szubjektív státus	,046	,009
Egyházi iskolába jár	-,150	,000
Az elektronikus és írott médiafogyasztás intenzitása	,048	,006

Illesztett R négyzet ,03

Összességében eredményeink megerősítik azt a tanulmányunk elején is megfogalmazott feltételezésünket, hogy a társadalmi-demográfiai tényezők alig játszanak szere-

pet abban, hogy a középiskolások milyen pártpolitikai profillal azonosulnak. Miközben igencsak megosztottak abban, hogy a jobboldali vagy baloldali ideológiai orientációkat érzik-e magukhoz közelinek, pártpolitikai orientációik mögött nem találunk kemény, strukturális státuskülönbségeket.

Érték- és attitűdváltozók magyarázó modellje

Konzervatív-jobboldali pártprofil

Várakozásainkkal ellentétben a konzervatív-jobboldali profil választásában a vizsgált dimenziók több fontos eleme egyáltalán nem játszik szerepet. Így nem játszik szerepet a jogtudat dimenziójából az állampolgári jogok fontosságának és a törvényesség érvényesülésének megítélése, a magánéleti, családi értékek dimenziójából a konzervatív házassági elvekhez és a nemek közötti kapcsolatok liberális értékeihez való viszony, a társadalmi értékek dimenziójából pedig a társadalom igazságos működésének meritokratikus vagy egalitárius elveihez való viszony, valamint a társadalmi szolidaritás elfogadása vagy elutasítása. A konzervatív pártprofil választása mögött leginkább a következőket találjuk:

- az erős vallásos hit,
- etnocentrizmus és a nemzeti értékek érvényesülésének konfliktusos percepciója,
- a jobboldali politikai ideológia tudatos felvállalása és a vele való azonosulás,
- a politikával való ellentmondásos viszony, ami egyfelől a politika iránti érdeklenségben és a politikával szembeni teljes elzárkózásban mutatkozik meg, másfelől viszont a politika iránti negatív attitűd hiányában.

21. TÁBLÁZAT

A jobboldali-konzervatív politikai profilválasztás regressziós magyarázó modellje a különböző értékdimenziók tényezői mentén

	Béta-érték	Szignifikancia
Vallásos hit	,130	,000
A nemzeti problematika feszültségekkel való telítettsége	-,055	,046
Etnocentrizmus	,066	,015
A politika iránti nyitottság	-,088	,002
A politika iránti negatív attitűd	-,180	,000
Bal-jobb politikai értékskála	,226	,000

Illesztett R négyzet ,13

Baloldali-liberális pártprofil

A baloldali-liberális profil értékháttere még kevésbé markánsan rekonstruálható, mint a konzervatív profilé. Miközben a baloldali-liberális profilt választók önmagukat helyesen különböztetik meg a politikai bal-jobb skálán, sem a jogtudat, sem a nemzet-tudat dimenziójában, sem a társadalmi értékek (igazságosság-felfogások és szolidaritás) tekintetében nem különböznek alapvetően jobboldali-konzervatív orientációjú társaiktól. Legfeljebb egy, a politikával való erőteljes ambivalens viszony (érdekl a politika, de nem becsüli sokra), illetve a vallásosság elutasítása ad e csoportnak vala-

mifajta arculatot, bár ez is inkább valaminek az elutasításban, semmint értékek pozitív felvállalásában mutatkozik meg.

22. TÁBLÁZAT

A baloldali-liberális politikai profilválasztás regressziós magyarázó modellje a különböző értékdimenziók tényezői mentén

	Béta-érték	Szignifikancia
Vallásos hit	-,154	,000
A politika iránti nyitottság	,153	,000
A politika iránti negatív attitűd	,070	,008
Bal-jobb politikai értékskála	-,229	,000

Illesztett R négyzet ,10

Összegzés

Kiinduló kérdésünk az volt, hogy a pártválasztásokban kifejeződő politikai profilok vajon strukturális okokra visszavezethető értékválasztások kikristályosodásainak, ideológiai profiloknak is tekinthetők-e; hogy azonos értékrendekből fakadnak-e azok az érzelmek, állásfoglalásra késztető motivációk, amelyek a jobboldali vagy a baloldali-liberális pártok választásához vezetnek. A 2000-ben lefolytatott kutatásunk eredményei azt bizonyítják, hogy az 1998-tól felerősödő politikai tömbösödési tendencia és a különösen a jobboldalt átható érték-kikristályosodási folyamat a végzős középiskolások körében csak nagyon korlátozottan éreztette hatását. Többségükre ugyan határozott választási szándék és pártpreferencia jellemző, de a politika felé fordulásuk mögött az elmúlt kormányzati ciklust átható politikai indoktrináció legfontosabb témái és értékpreferenciái alig-alig jelennek meg. Annyiban persze mutatkozik különbség közöttük, hogy a jobboldali pártprofil választása mögött inkább meghúzódik egyfajta értéktudatosság, és néhány eleme a mai jobboldali ideológiai diskurzusnak – korlátozottan – tetten is érhető annak a csoportnak a gondolkodásában, amelyekre ez a profil jellemző. A másik pártprofil választása mögött azonban semmi olyan értékválasztást nem találtunk, amely megkülönböztetné e profil híveit a jobboldali-konzervatív pártpolitikai profil híveitől. Miközben a diákok pártpreferenciáik tekintetében megosztottak, értékpreferenciáik inkább generációs, semmint ideológiai eltéréseket mutatnak. A leglényegesebb értékdimenziók mentén nincs különbség a profilokban. Még szembetűnőbb, hogy a diákok társadalmi státusa, a családi háttér, a tudástőkéik eltérő elosztása és használata, valamint az a különbség, hogy valaki gimnáziumba vagy szakközépiskolába jár-e, *szinte semmi szerepet nem játszik az értékválasztások szerveződésében*. Mindebből azt a következtetést vonjuk le, hogy a politikai nyilvánosságot az utóbbi években átható érték- és kultúrharc nem igazán hatolt be a fiatalok politikai szocializációjába. Ugyanakkor abból, hogy a többség esetében a politikai orientációk nem járnak együtt tudatos politikai önazonosítással és nem ágyazódnak be konzisztens értékvilágba, miközben a politika iránti elzárkózásuk jól megfér a politika világának elfogadásával, azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a

politikai magatartásokban nagy terük lehet az olyan, tanulmányunkban nem vizsgált tényezőknek, amelyek viszonylag távol állnak a modern, racionálisan mérlegelő és cselekvő állampolgári magatartások motívumaitól. Ilyen befolyásoló tényezők lehetnek a politikai érzelmek és indulatok, a politikai magatartásokat szervező hitek vagy a politikai pírár effektusai.

Kérdés azonban, hogy ha nem a végzős középiskolások teljes mintáját nézzük, hanem csak a politikailag tudatos csoportjaikat, a fenti tendenciák nem változnak-e meg. Ennek tesztelésére a politikai profilválasztás és a baloldaliság és jobboldaliság skáláján való önazonosítás alapján elkülönítettük azokat, akiknek a pártprofil-választása egyben konzisztens politikai ideológiai értékválasztással is járt. Ahogy korábban már utaltunk rá, a végzős középiskolások körében csupán egy kisebbségre jellemző a konzisztens politikai magatartás (mindössze a minta 15 százaléka!!), miközben a többség vagy nem képes önmagát elhelyezni a baloldaliság és jobboldaliság dimenzióiban (bár pártpreferenciái ugyanakkor vannak), vagy – ilyen is előfordult – pártprofiljával éppen ellentétesen helyezi el magát a bal-jobb skálán.

A politikai nézeteit és értékválasztásait tekintve konzisztens csoport a politikai profilválasztás mentén nem arányosan oszlik meg. Abban feltehetően a jobboldali radikális politikai diskurzus hatását érhetjük tetten, hogy a konzervatív-jobboldali profil választói körében kétszer annyian vannak a következetesen válaszolók, mint a szocialista-liberális politikai preferenciákat vallóknál. Ennél is jobban különböznek a két profil követői abból a szempontból, hogy míg a szociál-liberális pártprofilhoz vonzódók esetében a politikai ideológiai tudatosság és konzisztens politikai választás egyáltalán nem vezet a szociális és liberális értékek világának markánsabb felvállalásához, addig a másik oldalon a tudatosság és a konzisztens magatartás jellegzetes konzervatív-jobboldali értékvilággal jár együtt.

A tudatosan jobboldali fiatalok körében erősebben mutatkoznak meg a demográfiai és strukturális magyarázó szempontok. Mindenekelőtt a fiúkat jellemzi ez a profil, meghatározó eleme az egyházi iskolai háttér. Új eleme e csoport jellemzőinek a magasabb szülői státusz (az apa iskolai végzettsége magasabb), a magasabb nyelvtudás, intenzívebb hírfogyasztás és számítógép-használat – tehát e profil aktív és tudatos képviselői a magasabb kulturális tőkével rendelkező csoportokból kerülnek ki.

23 TÁBLÁZAT

A konzisztens jobboldali csoport (jobboldali-konzervatív politikai profilválasztás és jobboldali önazonosítás a politikai skálán) regressziós magyarázó modellje a demográfiai és szociológiai dimenziók mentén

	Béta-érték	Szignifikancia
Neme (1 fiú, 2 lány)	-,210	,000
Egyházi iskolába jár-e	,169	,000
Elektronikus és írott médiában hírfogyasztás mértéke	,044	,025
Nyelvtudás és számítógéphasználat	,085	,000
Apa legmagasabb iskolai végzettsége	,063	,003

Az értékválasztások terén is markánsan megkülönböztethető a jobboldali-konzervatív politikai profilt követő kicsi, de konzisztens csoport. Rájuk ugyanúgy jellemző a vallásos hit, a nemzethez való intenzív, de feszültségekkel teli viszony, az etnocentrizmus és a politikától való távolságtartás, mint a profil követőinek egészére. Új elem viszont ebben a politikai ideológiai tudatossággal rendelkező csoportban a nagyfokú bizalmatlanság a közsféra intézményei és szereplői iránt, valamint a jogállamisággal szembeni gyanakvás és távolságtartás. Ha az egyes magyarázó értékkomponensek súlyát nézzük a konzisztens jobboldali-konzervatív profilban, különösen feltűnő a bizalmi tőke hiánya, ami feltehetően szorosan összefügg azzal a bizalmatlansággal, ami kivetődik a jogrendszerre, az emberi jogok fontosságára, a jogállamiságra, valamint a politika szereplőire és intézményeire.

24 TÁBLÁZAT

A konzisztens jobboldali csoport (jobboldali-konzervatív politikai profilválasztás és jobboldali önazonosítás a politikai skálán) regressziós magyarázó modellje az értékdimenziók mentén

	Béta-érték	Szignifikancia
Vallásos hit	,094	,000
Feszültség a nemzeti értékek fontossága és megvalósulásuk között	,082	,003
Etnocentrizmus	,065	,014
Az állampolgári jogok fontossága	-,085	,001
A jogérvényesülés konfliktusainak percepciója	-,153	,000
A politika iránti nyitottság	-,184	,000
A politika mint érték elutasítása	-,104	,000
Társadalmi bizalom	-,122	,000

Illesztett R négyzet ,14

Nem érdemes persze ennek a csoportnak a súlyát túlértékelni. Szerepe mégis figyelmet érdemel: nem annyira a csoport nagysága okán, hanem, mert vizsgálatunkban ez az egyetlen olyan csoport, amelynél a pártprofil markánsan találkozik a politikai profilból következő jobboldali értékpreferenciákkal. És ehhez még egy apró adalék. Megkérdeztük a középiskolásokat, hogy milyen szervezetek munkájában vennének részt szívesen. Anélkül, hogy általában jellemeznénk a fiatalok politikai kultúrájának ezt az aspektusát, érdemes csupán felsorolni azokat a területeket, amelyekben a konzisztens konzervatív-jobboldali profil eltér akár a jobboldali-konzervatív profil többi követőjétől, akár a szociál-liberális profil követőitől. Ezek pedig a következők: kiugróan magas azok aránya, akik szívesen részt vennének egy politikai párt vagy mozgalom munkájában, akik a többiekénél szívesebben sportolnának egyesületekben, és akik fontosnak tartják a hagyományőrzést. Amit viszont kevésbé éreznek fontosnak a többiekhez képest, az a fajgyűlölet elleni fellépés és az emberi jogok védelmére alakult szervezetek munkája. A jobboldali-konzervatív elit utánpótlását jelentő csoport tagjai értékvilágukban is konzekvensek önmagukhoz.

ÖRKÉNY ANTAL & SZABÓ ILDIKÓ